

Tematika: 11 témára bontva

1. A történelem tudomány tárgya, célja, történetfilozófiák, a történelem különböző szempontú felosztása

- Időrendi alapon (kronologikus) korszakolás, közmegegyezéssel vagy önkényes periodizáció
  - Ókor, középkor, korai újkor, újkor, modernkor (jelenkor, legújabb kor) 476, 529, 1492, 1500, 1640, 1526, 1541, 1700, 1848, 1867, 1917-18
- Térbeli (topográfiai) alapon
  - Világtörténet, kontinens-, ország-történet, nemzet-, állam-, vagy néptörténet, régió-tartomány, megye, város, falu, (helytörténet)
- Strukturális - tárgyi alapon
  - Gazdaság-, társadalom-, politika-, művelődéstörténet, ezek is osztódással szaporodnak (ipartörténet, könyvtörténet, iskolatörténet)
- **Lederer Emma: A történelem tárgya, módszere, a segéd- és rokontudományok elemei. Bp., 1990. (7. változatlan kiadás javított kiadása)**
- E. H. Carr: *Mi a történelem?* Budapest, 1995. (Osiris Könyvtár)
- Gérard Noiriel: *A történetírás "válsága". Elméletek, irányzatok és viták a történelemről tudománnyá válásától napjainkig.* Bp., 2001.
- John Lukacs: *A történelmi tudat avagy a múlt emlékezete.* Budapest, 2004.
- **Romsics Ignác: A történetíró dilemmája: megismerjük vagy csináljuk-e a történelmet? Mindentudás Egyeteme – 4. előadás – 2002. október 7.**
- Romsics Ignác: *Mi a történelem?* In: uő: *Múltról a mának.* Osiris, Budapest, 2004. 430–457.
- **Romsics Ignác: A történész mestersége. *Rubicon*, 2003/6. sz.**

2. A történelem megismerésének módszerei, (történelmi forrás, forráskritika, forrásmagyarázat, források fajtái, típusai)

A történelmi megismerés alapja: a források („primary” and „secondary”)

A források felosztása, csoportosítása

Forráskritika, külső és belső kritika

Forrás és feldolgozás elválasztása: forráskiadvány, forrásközlés, forrásmunka, feldolgozás

- **Marc Bloch: A történész mestersége. Budapest, 1996. (Osiris Könyvtár) 41-97.**

3. A történelmi rekonstrukció, a történelmi feldolgozás módszere és technikája a forrásanyag összegyűjtésétől a megírásig

- **Umberto Eco: Hogyan írjunk szakdolgozatot. (Második kiadás) Budapest, 1992. (Újabb kiadások is jók)**

A feldolgozás technikája

Forrásanyag összegyűjtése

Először nyomtatott, majd kéziratos ---

Szakirodalom összegyűjtése

bibliográfiák ismerete --- külön

Könyvtárhasználat (hagyományos és elektronikus) ---

A tényanyag adatokra bontása = „cédulázás”

A probléma megismerése és felvetése

A kérdés historiográfiája, visszatekintés

Az adatok elemzése, értelmezése

Az ábrázolás (történetírás) formái

Feldolgozás: a történetírás

A rekonstruált múlt ábrázolása lehet

- 1/ Analitikus (elemző): egy/néhány kérdés megoldása (adatok, érvek) részfeldolgozás, tanulmány, cikk, előadás keretében
  - Engel Pál: Hunyadi pályakezdése. In: Uő: Honor, vár, ispánság. Válogatott tanulmányok. Szerk. Csukovits Enikő. Budapest, 2003. 512-526.
- 2/ Szintetikus (összefoglaló), eredménye a szintézis
  - Egyetemes történelmi
  - Marczali H. (szerk.) Nagy képes világtörténet I-XII. 1898-1905
  - Magyar történelmi:
    - Szalay László I-VI. 1857-59
    - Horváth Mihály I-VI. 1871-73
    - Szilágyi Sándor szerkesztette milleniumi 1895-1898
    - Hóman Bálint-Szekfű Gyula: Magyar történet 1930
    - Szocialista szintézis befejezetlen (Mo. tört. Tíz kötetben 1976-tól)

A feldolgozás (ábrázolás) formái

- Kommentált forráskiadvány
  - G. Duby-A. Duby: Jeanne d'Arc pereit. Bp. 1989.
- Monográfia: nagyobb kérdés átfogó feldolgozása
  - Györffy Gy.: István király és műve. Bp. 1977.
- Tanulmány, értekezés
- Történelmi esszé
  - (irodalmi forma, nem bizonyít mindent, gondolatfelkeltés, hipotézisek, Szűcs Jenő: Vázlat Eu. három történelmi régiójáról)
- Kézikönyv
  - Tudományos eredményekről lexikonszerű pontos tájékoztatás
  - Bevezetés az ókortudományba I-III. (Debreceni Egyetem)

- A Magyar Történettudomány Kézikönyve - sorozat
- Tankönyv
- Bíráló, ismertetés (recenzió) megnézni a Századok című folyóiratban
- Történelmi publicisztika napilapokban
- Történelmi ikonográfia (képillusztrációk)

A feldolgozás módszerei

- Pozitivista
  - Leopold von Ranke: "ahogyan az valójában volt,,
  - hit az objektív történetírásban
  - Erős forráscentrikusság, mérsékelt értelmezés, adatgazdag, inkább leíró jellegű, a tények tisztelete, nem szereti a spekulációt, inkább csak politikátörténet (nálunk Pauler Gyula és Csánki Dezső)
- Filológiai
  - szövegkritika, szövegösszehasonlítás, stíluskritika, lexikai-frazeológiai módszer, krónikák családfája (Horváth János, Gericz József, Bollók János, Szovák Kornél)
- Kvantitatív
  - Szociológiai-statisztikai megközelítés feltétele: legyenek tömeges adatok
  - Népszámlálások, uradalmi összeírások (Zimányi Vera, Újváry Zsuzsanna: 17-18. sz.-i jobbágyok demográfiai vizsgálata. 461-547; 488-tól grafikonok)
  - Számok, táblázatok, grafikonok – ma már számítógéppel
- Komparatív (összehasonlító) (Hajnal István)
- Mikrotörténeti (kicsiben az egészet)
- Protopográfiai
  - Nem az intézményt vizsgálja, hanem az azt működtető személyeket

Milyen a jó módszer?

- A témához és a forráshoz illő
- Lehet őket keverni: komplex vagy interdiszciplináris
- A jó dolgozatnak van tétele, amit bizonyít
- Kiindul és eljut valahová (inkább elemző, mint leíró)
- Pontosan hivatkozik az elsődleges és másodlagos forrásokra
  - A jegyzethasználat szabályai (www.btk.elte.hu/Okortort/NemethGy3.html)
  - Mi a plágium?
    - Más szerzők gondolatainak, fogalmainak, szavainak, mondatainak (szellemi termékeinek) használata anélkül, hogy erre az írás készítője írásában utalna.
    - Egy dolgozatban minden olyan állítás, amely mögött nem áll hivatkozás, a dolgozat szerzőjéé, az ő saját, eredeti gondolata.
- Saját szövegben jelölni kell
- a más szerzőktől vett véleményt, gondolatot: akkor is, ha azt szó szerint idézzük, akkor is ha átfogalmazva
- a más szerzők által kidolgozott fogalmakat, elméleteket, definíciókat: akkor is, ha szó szerint idézzük, akkor is, ha átfogalmazva
- bármiféle adat forrását

Hogyan lehet plagizálni?

- SZÁNDÉKOSAN

- ha valaki szó szerint kimásol egy szakfolyóiratból egy cikket, ráírja a nevét és saját dolgozatként beadja
- ha valaki "saját" dolgozatot ír, ám abba mondatrészeket, egész mondatokat, bekezdéseket emel be más szövegekből, anélkül, hogy ezt idézőjellel és hivatkozással jelezné
- **SZABÁLYOK NEM ISMERETÉBŐL ADÓDÓAN**

Minden adatra kell hivatkozni?

- Nem, ha mindenki által ismert adat
  - 1956-os forradalom október 23.-án kezdődött
  - A két Németország egyesítése 1990-ben
- DE meg kell adni a forrást, pl.
  - Budapestre bevonuló szovjet páncélszeregek
  - a berlini falnál szökés közben lelőtt emberek száma

A dolgozatok értékelési szempontjai (OTDK) érvényes minden tudományos műre

- Az írásbeli munka értékelése
  - A téma eredetisége, újdonsága (2 pont)
  - Mennyiben sikerült megvalósítani a célkitűzést. A dolgozat új eredményei (6 pont)
  - A téma szakirodalmának és a forrásainak ismerete, használata (3 pont)
  - A dolgozat szerkezete, okfejtése, logikája (3 pont)
  - Stílus, helyesírás (1 pont)
- A dolgozat bemutatásának értékelése
  - Az előadó tárgyi tudása, felkészültsége (5 pont)
  - Az előadásmódja (időbeosztás, szemléltetése, előadókészség, stb.) (5 pont)
  - A lektori véleményekre adott válaszok, vitakészség (5 pont)

4. A történelem rokon- és társtudományai („önálló” tudományok)

- **Draskóczy István: Egyéb történeti segédtudományok. In: A történelem segédtudományai. Szerk. Bertényi Iván. Budapest, 1998. több kiadás is.**

A történettudomány eredményes műveléséhez más tudományok módszereit is ismerni kell

A tudományterületek egymás „segéd”-tudományai

Archimedes palimpsestus

Fizika, pszichológia, antropológia, néprajz, szociológia, művészettörténet, nyelvtudomány, földrajztudomány

5. A történelem segédtudományai (köztük részletesen: kronológia)

- **Szögi László: Kronológia. In: A történelem segédtudományai. Szerk. Bertényi Iván. Bp., 1998. 98-110.**
  - Az alábbi művek ismerete, használata kötelező:
    - Hahn István: Naptári rendszerek és időszámítás. Bp., 1983.
    - Szentpétery Imre: A kronológia kézikönyve. A Chronológia és az Oklevéltani naptár összevont, javított és bővített kiadása. A szerző hagyatékának felhasználásával sajtó alá rendezte Gazda István. Kiegészítette Érszegi Géza, Raj Tamás, Szögi László. Bp., 1985.

6. A történész eszköztára (segédkönyvek, bibliográfiák, repertóriumok, lexikonok, szótárak, történeti folyóiratok, térképek és atlaszok használata)

Bibliográfiák

- Nyomtatásban megjelent kiadványokat tartja nyilván
- A téma szakirodalmának összegyűjtéséhez kell:
  - Ki, mikor és mit írt a témáról?
- Felosztása tárgykör szerint
  - Egyetemes
  - Nemzeti
  - Szakbibliográfia
- Felosztása időbeli szempontból:
  - Retrospektív
  - Kurrens
- Gulyás Pál: A bibliográfia kézikönyve. A legfontosabb bibliográfiai segédkönyvek. Az előszót írta: Kozocsa Sándor. A függelékét összeállította: Gazda István. (Tudománytár). Budapest 1984.

Nemzeti bibliográfiák:

- Szabó Károly: Régi magyar könyvtár I-III. Bp., 1879-1898. [1711 előtt megjelent nyomtatványok]
- Petrik Géza: Magyarország bibliográfiája 1712-1860 I-IV. Bp., 1888- 1892. folytatása Magyar Könyvészet címmel 1920-ig
- 1946-tól OSZK Magyar Nemzeti Bibliográfia
- Apponyi Sándor: Hungarica. [magyar vonatkozású külföldi nyomtatványok]

Történelmi szakbibliográfiák

- Forrásbibliográfia
  - Bartoniek Emma: Magyar történeti forráskiadványok (Bp., 1929.)
- Általános történeti bibliográfia
  - Kötelező: a Kosáry bibliográfiák ismerete, jellemzői, használata
    - Kosáry Domokos: Bevezetés a magyar történet forrásaiba és irodalmába I-III. Bp., 1951-1958.
    - újabb kiadása a „szürke” Kosáry : I. Budapest, 1970.
    - Legújabb, átdolgozott kiadása I. 1-3. Budapest 2000-2008.
- I. Tóth Zoltán: Magyar történeti bibliográfia (1825-1867) I.-IV. 1950-59.
- A magyar történettudomány válogatott bibliográfiája 1945-1968. Bp., 1971.
- Történeti bibliográfia 1985-1993. [önálló kötetekben] (MTA Történettudományi Intézet, illetve História Könyvtár sorozat). Bp., 1987-1995.
- Bodor Antal – Gazda István: Magyarország honismereti irodalma 1527-1944. Bp., 1984
- **Általános lexikonok, szaklexikonok, szakenciklopédiák**
  - Pallas Nagy Lexikona I-XVIII. 1893-1900

- Révai Nagy Lexikona I-XXI. 1935
- Új Magyar Lexikon I-VIII. 1961-72
- Magyar Nagylexikon I-XVIII. 1993-2004
- Külföldi lexikonok
- Pecz Vilmos: Ókori Lexikon. I-II. 1902-04.
- Korai magyar történeti lexikon (9-14. század) Főszerkesztő Kristó Gyula, szerkesztők Engel Pál és Makk Ferenc. Budapest, 1994.
- **Segédkönyvként használt adattárak, életrajzok, kronológiák**
  - Magyarország történeti kronológiája I-IV. Főszerk.: Benda Kálmán. Bp, 1983., 1986.
- **Fogalomtárak, szakszótárak**
  - Klasszikus, középlelatin és újkori latin
  - Bartal Antal: A magyarországi latinság szótára. 1901.
  - Lexicon Latinitatis medii aevi Hungariae. Ad edendum praeparavit Iván Boronkai et Kornél Szovák. I–V. Budapest, 1987–1999.
  - Finály Henrik szótára
  - A magyar nyelv szótárai (etimológiai, értelmező stb.)
  - Kiss Lajos: Földrajzi nevek etimológiai szótára I-II. (Negyedik, bővített kiadás) Bp., 1988.
  - Lelkes György: Magyar helységnév azonosító szótár. (Második bővített és javított kiadás) Bp., 1998

Történeti folyóiratok (tudományos) és repertóriumok

- Századok 1967, (Magyar Történelmi Társulat)
- Hadtörténelmi Közlemények 1888
- Turul (Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság Közlönye) 1883
- Történeti Szemle 1912-1930
- Történelmi Szemle 1958
- Levéltári Közlemények 1923
- Etnographia 1890
- Archaeológiai Értesítő 1869
- Antik Tanulmányok 1954
- Acta Historica... 1951
- Aetas 1985
- Fons 1994

7. Történeti forráskiadványok és típusaik, a forráskiadás története, elektronikus adatbázisok

Történeti forráskiadványok

- Valamilyen szempont szerint összeállított forrásoknak nyomtatásban vagy digitális formában történő megjelentetése (publikáció)
- Témája szerint vonatkozhat
  - korszakra (Anjou-kori)
  - eseményre (1514, 1956/58)
  - intézményre (minisztertanácsi jegyzőkönyvek, MSZMP jegyzőkönyvek)
  - irányzatra (reformáció)
  - személyre (Beatrix királyné, Kossuth-iratok)

- levéltári egységre stb.
- Kiadási szabályzatok (1920-tól)

A forrásközlés kettős célja

- a különböző kéziratgyűjteményekben rejlő kútfőket mindenki számára könnyen hozzáférhetővé teszi; nem kell felkeresni az őrzési helyeket, megszünteti a kéziratos anyag használatát megnehezítő paleográfiai akadályokat
- a ránk hagyományozódott források fennmaradásának biztosítása a nyomdai megsokszorozás segítségével

A forráskiadás követelményei

- Authentikus forrásszöveg rekonstrukciója
- Megértést szolgáló forrásközlési apparátus szükségessége
- Tájékoztató biztosító háromszintű mutatórendszer alkalmazása
  - Személynév, Földrajzinév, Tárgyszavak

Forráskiadvány felépítése

- Bevezető tanulmány a kiadás céljáról, a források értelmezéséhez, értékeléséhez
- Sorszám (könyvön belüli)
- Keltezés
- Fejregeszta
- Irrattani meghatározás: leírás, méret, anyag, őrzési helye, jelzete, korábbi kiadások
- Forrás szövege
- Név és tárgymutató

A közlés típusai

- Teljes (egészbeni) közlés (in extenso)
- Részleges közlés: kihagy részeket különböző okok miatt (csonkított)
- Kivonat közlés (a forrás tartalmát összefoglalja a történész): regeszta
- Technikai reprodukció: facsimile (nem forráskiadás, csak sokszorosítás)
- Betűhív/jelhív (egy kézirat nyomdai úton rekonstruált betűhív szövege) eredeti helyesírással (főként nyelvemlékek)
- Átíró közlés (rövidítések feloldása, központozás, bekezdések, mai helyesírás, tollhibák, tollban maradt szövegek, olvashatatlan részek)
- Kritikai kiadás
  - valamennyi kézirati hagyomány feldolgozása
  - *in extenso (csonkítatlanul)*
  - *Szövegkritikai apparátus* (javítások, variánsok)
  - *Történeti apparátus* (forráskritikai eredmények, magyarázatok)
  - Mutató (index, hely, név, fogalom)
  - Előszó/utószó (a szöveg szerzőjének, a mű keletkezésének kikutatása)

A forráskiadás feltételei, előzményei

- könyvnyomtatás (ma már digitális adathordozó is)
- kritikai forrásfeldolgozás, kritikai történetírás

- A reneszánsz antik-kultusza
- 18. sz.-tól a reformáció–ellenreformáció (katolikus megújulás) küzdelmében
- jezsuiták: antik egyházi szövegek kiadása tudományos kritikai apparátussal

A forráskiadás története

- antwerpeni rendház (SJ): Johannes Bolland (bollandista adatgyűjtő iskola)
- Acta Sanctorum... (1643), folytatás 1940-ig 68 kötetben (<http://pld.acta.com>)
- Jean Mabillon (OSB, 1632–1707) *De re diplomatica* (1681) hat kötetben (segédtudományok születése)
- L.A. Muratori: az itáliai források (oklevelek és elbeszélők) több száz kötetben
- Migne, J.P. Patrologia Latina (1844-1864) 222 kötet (Tertullianustól III. Incéig)
- Monumenta Germaniae Historica (1826–) (hatása a magyar történetíráásra)
  - Scriptorum
  - Leges
  - Diplomata
  - Epistolae
  - Antiquitates (a többi osztályba nem sorolhatók)
- Fontes Rerum Austriacarum (1849–)
- Poloniae Historica (1864–)
- Monumenta Historiae Bohemica (1864–)

Forráskiadás Magyarországon

- Az első talán: a *Várad Regestrum* (1550), Martinuzzi költségén (inkább csak kinyomtatás)
- Inchofer Menyhért vatikáni feltárása 1644
- Az eredetihez nehéz a hozzáférés, ezért a cél: másolatkészítés, adatgyűjtés (jezsuita adatgyűjtő történetírók)
  - Hevenesi Gábor (1656-1715) felhívása Kollonich Lipót érsek támogatásával, Gyűjteménye az Egyetemi Könyvtárban (140 kéziratos kötet)
  - Kaprinai István (1714-1786) gyűjteménye is az EK-ban (180 kötet) kiadása nem sikerült (csak *Hungaria Diplomatica temporibus Mathiae de Hunyad I-II. 1767-71.*)
  - Pray György (1723-1800)
    - a magyar történelem első szakszerű összefoglalója (*Historia regum Hungariae...*, I-III. 1801.).
- Kovachich Márton György tervei
- Katona István: *Historia critica* 41 kötetben (1778-1801)
- A nagy oklevélkiadó: Fejér György 42 kötetben *Codex Diplomaticus...* 1822-44
  - (Knauz Nándor időrendi mutatójával és Czinár Mór név- és tárgymutatójával)
- Protestáns törekvések
  - Bél Mátyás (1684-1749) államismereti iskolája
    - 1735-42: *Notitia Hungariae novae historico-geographica*; többi része (38 megye) kéziratban – most adják ki
    - 1735: *Adparatus ad Historiam Hungariae* (az első igazi forráskiadvány)
    - 1745: *Scriptores ... I-III.* (Schwandtner Jánossal)
  - MONUMENTA HUNGARIAE HISTORICA (Magyar Történelmi Emlékek)
    - Az Akadémia sorozata

- 1855-77, elsősorban régi anyag 1686-1700-ig
  - Scriptorum 32 kötet
  - Diplomataria 26 (pl. Wenzel G. ÁUO)
  - Monumenta Comitialia (Országgyűlési Emlékek) 9
  - Acta Extera (Diplomáciai Emlékek) 7 kötet
- Halódik (1878-1920 Anjou-kori), majd megszűnik
- Önálló kiadványok (korszak, megyék, városok, családok anyaga) ezt követően
- Ezek inkább elérik az MGH színvonalát
- Fontes Historiae Hungaricae aevi recentioris (Mo. újkori történetének forrásai) sorozatban 45 kötet (Széchenyi, Sándor Lipót nádor iratai) 1686-1918 időszakra
- Fogékonyság az új technikai adathordozók iránt
  - Európai diplomatikai fényképtárak létrejötte (probléma a tartalmi feltárás)
  - Mikrofilm, mikrofilm-publikáció az újkori tömeges források kiadására (amerikai műfaj maradt)
  - Probléma: gyors fényképezés (csak kép!), de kevés a tájékoztató segédlet
  - Nehéz keresni, eljutni az adathoz

Elektronikus forráskiadványok

- Hagyományos, nyomtatott forráskiadvány elektronikus közzététele utólag
  - Fejér: Codex diplomaticus
  - Zsigmondkori Oklevéltár
  - Hazai Okmánytár
  - Collectio diplomatica Benedictina
  - térképek
  - Cél, hogy többet tudjon, mint a papíralapú

Digitális forráskiadványok

- Nincs nyomtatott előzmény
- Előnye: nincs terjedelmi korlát, megvalósítható a teljesség igénye
- Követelmény: tájékoztatást segítő mutató, kivonat, intézménytörténeti eligazítás (= adatbázis + kép)
- Királyi Könyvek (Libri Regii)
  - 1527-1848: 67 kötet
- Minisztertanácsi jegyzőkönyvek 1867-1944

Irodalom

- **Kosáry Domokos: Bevezetés Magyarország történetének forrásaiba és irodalmába. I. Általános rész. 2. Országos jellegű levéltárak és forrásközlések. Budapest, 2003. 282-327.**
- **Hóman Bálint: A forráskutatás és forráskritika története Magyarországon. Budapest, 1925. Legutóbbi kiadása: Hóman Bálint: A történelem útja. Osiris, Budapest, 2002. 298-347. (<http://mek.niif.hu>)**
- **Elektronikus és digitális forráskiadványok ismerete, használata (www.arcanum.hu)**

A történész munkahelyei és forrást őrző intézmények: 1) A könyvtár (bibliotheca)

Hol őrzik a forrásokat és miért ott?

A könyvtár gyűjtőköre, anyaga

A könyvtárak típusai

Országos gyűjtőkörű tudományos könyvtárak alapítása, gyűjtőkörük

Országos Széchényi Könyvtárés különgyűjteményei

Egyetemi Könyvtár

MTA Könyvtára

Országgyűlési Könyvtár

Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár

Egyházi könyvtárak

- Püspöki és érseki könyvtárak
- Rendi könyvtárak
  - Zirc (ciszterci); Pannonhalma (bencés); Gyöngyös (ferences)
- Református könyvtárak
  - Pápa, Debrecen, Sárospatak; BP-i Ráday Gyűjtemény

Főúri könyvtárak

- Festetich (Keszthely) gazdasági könyvek
- Batthyáneum (Gyulafehérvár)
- Teleki Téka (Marosvásárhely)

Könyvtári leíró szabványok

„Fal nélküli” E-könyvtárak

Irodalom:

- Könyvtárak honlapjai
- **Kőfalvi Tamás-Mészáros Márta-Ónodi Márta: Közgyűjteményi ismeretek. Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp., 2007. (Tanári tudástár)**
- *Budapest enciklopédia*. Főszerk.: Tóth Endréné. Bp., Corvina, 1981. (Az egyes könyvtárak ismertetése.)
- *Budapest lexikon*. 1–2. köt. 2. bőv., átdolg. kiad. Főszerk.: Berza László. Bp., Akad. K., 1993. (Az egyes könyvtárak ismertetése.)
- Kosáry Domokos: Bevezetés Magyarország történetének forrásaiba és irodalmába. I. Általános rész. 1. Könyvtárak és bibliográfiák. Bp., 2000. 67-127. (Főbb könyvtárak, kéziratárak és katalógusaik c. fejezet.)

8. A történész munkahelye és forrást őrző intézmény 2) MÚZEUM

Mióta van múzeum (museion)?

A múzeumok története

A múzeum fogalma, feladata

Kulturális örökség és kulturális javak fogalma

Muzeológia

Kiállítások:

- Matthias Corvinus und die Renaissance in Ungarn. Katalog, Schallaburg. Wien: Amt der Niederösterreichischen Landesregierung, 1982.
- Pannonia Regia. Művészet a Dunántúlon 1000-1541. Bp.: Magyar Nemzeti Galéria, 1994.
- Mons Sacer 996-1996. Pannonhalma 1000 éve. I-III. 1996.
- Paradisum plantavit. Bencés monostorok a középkori Magyarországon. Pannonhalma, 2001.
- Sigismundus rex et imperator. Művészet és kultúra Luxemburgi Zsigmond korában 1387-1437. (2006)
- Hunyadi Mátyás, a király (2008)

Magyar Nemzeti Múzeum

Szakosodás, kiválás

- Az anyaintézményből kiválnak a szakmúzeumok (1867-1905: 28 új!)
  - 1878 Kézműtárból Iparművészeti Múzeum (Rómer Flóris)
  - 1872 Néprajzi Osztály élén Xantus János (Néprajzi Múzeum 1949)
  - 1896 Képtárból Szépművészeti Múzeum (Pulszky Károly)
  - Természeti tárból Természettudományi Múzeum (1933, 1963, 1996)
  - MNM történeti múzeum lett
- Ugyanakkor levéltári feladatokat vállal: Nemzeti Múzeumban családi letétek 1876-tól (Kállay) és a Múzeumi Törzsanyag keletkezése

Közgyűjtemények közös szervezetben

- Klebelsberg Kunó (1875-1932)
  - Országos Magyar Gyűjteményi Egyetem (1922) [főhatóság a Belügymin. helyett VKM]
  - Élén a Magyar Nemzeti Múzeum tanácsa
    - Magyar Országos Levéltár
    - Országos Széchényi Könyvtár
    - Szépművészeti Múzeum
    - Természettudományi Múzeum
  - 1945-től Múzeumok és Műemlékek Országos Központja
  - 1953-tól a művelődési tárca múzeumi osztálya
  - 1997. múzeumi törvény
- Kulturális Örökségvédelmi Hivatal
- Forster Gyula Nemzeti Örökséggazdálkodási és Szolgáltatási Központ

Irodalom:

- Glatz Ferenc: Tárgyi emlékek és történeti muzeológia. In: UŐ: Történetírás korszakváltásban. Tanulmányok. Bp., 1990. 110-133.
- Kőfalvi Tamás-Mészáros Márta-Ónodi Márta: Közgyűjteményi ismeretek. Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp., 2007. (Tanári tudástár)

10. A történész munkahelye és forrást őrző intézmény: 3) LEVÉLTÁR

Honlap: www.mnol.gov.hu

Magyar Levéltári portál: <http://mlp.archivportal.hu/>

A levéltárban őrzött anyag

- A történész legfontosabb forrásanyaga
- A történész álmai és lehetőségei
  - Témát, problémát kutat
  - De a levéltárban nem így vannak az adatok, ezért kell ismerni a levéltár szerkezetét
- A könyvtár és múzeum gyűjt és válogat, a levéltár átvesz (átvenni tartozik) történeti forrásértékű anyagot
- A könyvtárban a könyvek egyik példánya van, a levéltárban minden irat egyedi

ALAPFOGALMAK

- Archeion, archivum, conservatorium, sacristia
- **Irat:** minden olyan szöveg, számadatsor, térkép, tervrajz és vázlat - a megjelentetés szándékával készült könyv jellegű kézirat kivételével -, amely valamely szerv működésével, illetőleg személy tevékenységével kapcsolatban bármilyen anyagon, alakban, bármely eszköz felhasználásával és bármely eljárással keletkezett
  - Ezeknek nagy részét **selejtezik**
  - Kisebb része (1-10-20 %) levéltárba kerül, csak a **maradandó** értékűek
  - Ezen alapszik a levéltárak működő intézmények feletti felügyeleti joga
- **Rendezés, rendszerezés alapelvei**
  - *proveniencia* a főelv ma (személy vagy szerv iratainak sértetlen egybentartása, fond megbonthatatlansága)
  - *pertinencia* (19. sz.) tematikai rendezés
- **Fond**=azonos pertinenciájú vagy provenienciájú iratok összessége (lt-i rendezés alapegysége)
  - Szerves vagy regisztratúra jellegű fond (Helytartótanács iratai)
  - Szervetlen fond vagy gyűjtemény (DL vagy Térképtár)
- Fond, állag, levéltár

Hol képződhetett levéltár a középkorban (regisztratúra-fond)?

1. Egyházi intézmények (püspökségek, káptalanok és konventek)
  - Saját (házi) és
  - hiteleshelyi anyag
2. Városok (kiváltságlevelek, városkönyvek)
3. Nemesi családok lt-a vidéki kúriáikban
4. Ami volt, de elpusztult: a királyi levéltár
5. megyei levéltárak csak az újkortól
6. nádori levéltár
  - Önálló lt.-a a középkorban nincs, de egyes állami iratokat őriznek (cista regni - ország ládája)
  - 1723:45.tc.
  - 1756 Pozsony, Regnicolaris lt. (nádori, országbírói, ogy-i iratok, törvények sorozata)
  - Pozsonyi országházban, 1784-től a budai országházban
  - A rendi jogok védelmére jött létre
  - Gr. Batthyány Lajos nádor felhívása: beszolgáltatás

- Archivum Regni (régi országos levéltár, Úri utca, klarissza kolostor)

Az új Országos Levéltár

- 1874-től
  - Régi Archivum Regni épületében
  - Megszűnt kormányhatósági iratokkal kiegészítve
    - Helytartótanács
    - Kancellária
    - Kamara
    - Erdélyi anyag (kancellária, kincstartóság stb.)
    - 1848-49-es minisztériumok anyaga
- első vezetője *Pauler Gyula* terve: korszakonkénti rendezés (pertinencia szerint)
  - Szerencsére csak a középkor valósult meg
    - Diplomatikai Levéltár (Óváry Lipót) 1874
    - Diplomatikai Fényképgyűjtemény (vidéki és külföldi anyag) 1982-től Borsa Iván

Levéltári hálózat

- 1948 államosítások
- Illetékességek a frissen keletkezett iratanyagra
- Közlevéltár
  - Magyar Nemzeti Levéltár (beleolvadtak az
    - Önkormányzati levéltárak—megyei levéltárak)
  - Szaklevéltárak
  - települési önkormányzat levéltára
  - köztestület, közalapítvány levéltára
- Magánlevéltár
  - Nyilvános magánlevéltár (pl. egyházi levéltárak)
    - Csak ezek és a városiak szerves folytatásai a középkorinak

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára szervezete,

illetékességi kör:

- köztársasági elnök és hivatala
- Országgyűlés és hivatala
- Alkotmánybíróság
- miniszterelnök és hivatala
- minisztériumok
- Legfelsőbb Bíróság
- Legfőbb Ügyészség
- Állami Számvevőszék
- Magyar Nemzeti Bank
- mindezen szervek jogelődeinek levéltári anyaga
- minden, levéltárral nem rendelkező országos köztestület és közalapítvány levéltári anyaga.

Közlevéltár anyagában történő kutatás

- 1990. május 1-je után: 30 éven túl
- 1990. május 2-a előtt: keletkezés naptári évét követő 15 éven túl

- kutatni kívánt téma megjelölése ->> KÉRELEM ->> bárki, ingyenesen kutathat, másolhat (kézzel)
- LÁTOGATÓI JEGY (kutató nyilvántartása)

Kutatásban korlátozott anyagban kutatás:

- 1990 után: átadó szerv hozzájárulásával az őrző közlevéltár engedélyezi
- 1990 előtt: átadó szerv hozzájárulásával egy kuratórium engedélyezi
  - Kuratórium: MOL, PTI, 56-os intézet (1-1 fő), MTA (2 fő)
- **Személyes adat († után 30 év ->> születést követő 90 év ->> irat keltét követő 60 év)**
- Védelmi idő előtt is kutatható:
  - anonimizált másolattal,
  - érintett vagy bármely örökös/hozzá tartozó hozzájárult (->> írásbeli nyilatkozat),
  - tudományos célú kutatás ->> (támogató nyilatkozat + adatvédelmi nyilatkozat) ->> nem anonimizált másolatot is készíthet
- Külföldi kutató: (mely országból jön? MTA bizottság/intézet támogató nyilatkozata?)
- KORMÁNY felhatalmazása: levéltári anyag másolatát átadhatja ->> adatvédelmi szerződés kötése után
- Nem engedélyezhető a kutatás (nemzetközi kötelezettség; nem közirat korlátozása; fizikai állapot)

Irodalom:

- **Kecskeméti Károly: Levéltár és emlékezet. Levéltári paradoxonok. Levéltári Szemle 62 (2012) 1. sz. 5-17.**
- http://mnl.gov.hu/kozadat/tevekenyseg_mukodes/intezmenytortenet.html
  - Levéltári Közlemények (1923-)
  - Levéltári Szemle (1951-)
- Lakos János: A Magyar Országos Levéltár története. Budapest, 2006.
- Kőfalvi Tamás-Mészáros Márta-Ónodi Márta: Közgyűjteményi ismeretek. Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp., 2007. (Tanári tudástár) 201-234.
- Honlap: www.mnl.gov.hu

11. A történettudomány „üzem-szervezete” (MTA, Egyetemek, magyar felsőoktatás története)

- Kardos József-Kelemen Elemér-Szögi László: A magyar felsőoktatás évszázadai. Budapest, 2000.

Egy téma, probléma tudományos feldolgozása

- Elvárások a szakmunkával szemben
  - Témája jól körülhatárolható
  - Ismeri a korábbi szakirodalmat (elfogadja, bírálja)
  - Forrásokat tár fel és használja, értelmezi
  - Állításai tételekbe rögzíthetők, amely tudományosan értelmezhető (rezümé, tézisek)
  - Formai követelményeknek megfelel (fejezetek, jegyzetek, hivatkozások)

- A kézirat lektorálása >> megjelenés

A disszertáció

- Munkamódszer: „Állítok valamit és bebizonyítom, hogy úgy van.”
- Opponensek bírálata (tartalmi, formai)
- Bárki bírálata, megjegyzése, kérdése
- Jelölt válasza: „védés”
- Ha elfogadják, megkapja a címet
- dolgozata részévé válik a tudománynak
- „Amatőr” kutatásnál nincs védés
  - Munkamódszere: „Állítok valamit, cáfold meg, ha tudod!” pl. Kitalált középkor (Rubicon 2003/5)

Tudományos minősítések

- Egyetemek adhatják
  - (orvosi és jogi karok: „dr”. címe nem tudományos fokozat!)
  - Doktori képzés után: PhD
  - Majd ezt követheti: habilitáció >> professzor
- MTA adhatja
  - MTA doktora
  - MTA levelező tagja
  - MTA rendes tagja

Egyetemek

- *Universitas magistrorum et scholarium*
- Tudományok összessége is
- Európa egyetemi központjai (főleg *Imperium Romanum* területén)
  - Párizs, Bologna, Oxford, Salamanca
- Alpokon túli első: 1348 Prága; 1365 Bécs; 1367 Krakkó
- feltételek:
  - Legyen alapító oklevél (császár vagy pápa)
  - Négy fakultás legyen (teológia, jog, orvostudomány); a facultas artium (bölcészkar) nem egyenrangú a többivel, csak előstúdium

Magyarországon

- Káptalani iskolák fejlődtek egyetemmé időnként
- 1) Pécs 1367 (V. Orbán bullája) de nincs teológia
  - Vilmos püspök (1361-74) kezdeményezte
- 2) Óbuda 1395 (társaskáptalan) rövid életű
  - Zsigmond király alapítása négy karral
- 3) Pozsony 1465 (II. Pál pápa) Academia Istropolitana (Vitéz János, Johannes Regiomontanus) 1490 táján vége
- 4) Budai domonkos (OP) főiskola (1300-1541) (a Hilton mellett)
  - Nem volt *universitas*, de folyamatosan működött
  - Ars és teológia, néha jog
- XVI. századtól felekezeti és rendi „akadémiák”
- 1635: Nagyszombat, **Pázmány Péter** az ország egyetemének szánta
  - 1638 teológia; 1667 jog

- 1769 orvosi kar
- 1777 Nagyszombatból Budára, állami egyetem lesz
- 1784 Pestre (Pesti Magyar Királyi Egyetem) négy karral (1851-bőlcsészkar egyenjogú)
- 1921 Pázmány Péter Tudományegyetem
- 1949 Természettudományi Kar
- 1950 Róm. Kat. Hit. Tud. Akad. kiválik
- Eötvös Loránd Tudományegyetem
  - 1951 orvosi karok önállósodnak
  - 1953-56 két kar, 1957 négy kar, ma nyolc
- Pázmány Péter Katolikus Egyetem alapítása (1992) és története

Vidéki egyetemek

- 1872 Kolozsvári Tud. Egy.
  - 1919 I. Ferdinánd egy.
  - >>>1921 menekülés Szegedre, 1940 megmarad (Horthy M. T.E. majd JATE, ma Szegedi Egyetem)
  - 1940-44
  - 1945-59 Bolyai Farkas Egyetem
  - 1959 Babes-Bolyai
- 1874 Zágrábi Tud. Egy.
- 1912 Pozsony (Erzsébet királyné egy.)
  - Jogutódja 1923 Pécsi egyetem
- 1912 Debrecen (Tisza István TE, 1951 KLTE)

MTA

- 1825 gr. Széchenyi István
  - a tudományok és művészetek magyar nyelven való művelésére
  - 1870-es évektől az ország tudományos életének központja
- Tagjai három tudományos osztályt alkottak 1946-ig (+ egy term. tud.)
  - a nyelv- és széptudományi
  - bölcsélet, társadalmi és történettudományi
  - matematikai és természettudományi
- 1949 átszervezés
  - Tudományos főhatóság lett (széles jogkörrel)
  - Tudományos fokozat csak itt (egyetemek nem adhatják)
    - Tudomány kandidátusa
    - Tudomány doktora
    - MTA-tagja
  - Régi tagokból „tanácskozó” tagok
  - Írók és művészek kizárása
  - Kezdetben hat, majd tíz osztály
  - Tudományos intézetek hálózata (MTA TTI)
- 1989-94 átszervezés
  - rehabilitáció
  - Már nem főhatóság
  - önkormányzati elven alapuló tudományos köztestület

- társult, de önálló intézménye: Széchenyi Irodalmi és Művészeti Akadémia

MTA Történettudományi Intézet

- Teleki Pál Tudományos Intézet (1941) Hóman Bálint
  - Államtudományi Intézet (1927) Teleki Pál
  - Erdélyi Tudományos Intézet (1940)
  - Magyar Történettudományi Intézet (1940, Deér József)
- Kelet-európai Tudományos Intézet (1948) megszűnik, majd megalakul a TTI (1949)
- www.tti.hu
  - Andics Erzsébet
  - Molnár Erik
  - Pach Zsigmond Pál
  - Ránki György
  - Glatz Ferenc
  - Fodor Pál

Történettudománnyal foglalkozó fontosabb intézetek

- Hadtörténeti Intézet (1954)
- Párttörténeti intézet (1948) >> ma Politikatörténeti Intézet (1998)
  - folyóirata: Múltunk
  - www.polhist.hu/intezet
- XX. századi Intézet (1999)
- 1956-os Intézet (1989. jún. 17.) ma: OSZK 1956-OS INTÉZET ÉS ORAL HISTORY ARCHÍVUM (www.rev.hu)
-
- Habsburg Történeti Intézet (2003)
  - www.3d.hu/hkkk/
- Magyarországkutató Intézet (1986)
- Veritas...